

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією *Софії Грабовської*

Львів
2024

УДК 378.015.3(075.8)

П 86

Автори:

Софія Грабовська, Наталія Гребінь, Оксана Проць,
Інга Петровська, Оксана Рибак

Рецензенти:

д-р психол. наук, проф., завідувач кафедри теоретичної
та практичної психології *І. І. Сняданко*
(Національний університет «Львівська політехніка»);
д-р психол. наук, проф., завідувач кафедри педагогіки
та психології управління соціальними системами
ім. акад. І. А. Зязюна *Н. В. Підбуцька*
(Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»);
д-р педагог. наук, проф.,
завідувач кафедри практичної психології *Е. А. Панасенко*
(ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 58/11 від 29 листопада 2023 р.*

Психологія вищої школи : навч. посібник / [Софія
П 86 Грабовська, Наталія Гребінь, Оксана Проць, Інга Петровська,
Оксана Рибак] ; за заг. ред. Софії Грабовської. – Львів : ЛНУ
ім. Івана Франка, 2024. – 450 с.

ISBN 978-617-10-0849-6

Навчальний посібник присвячено психологічним проблемам,
що виникають в навчально-виховному процесі у вищій школі.
Розглянуто психологічні особливості та механізми особистісної,
емоційно-вольової, мотиваційної, пізнавальної та комунікаційної
сфери студентів.

Для аспірантів, магістрантів, викладачів, психологів-практиків
та усіх, хто цікавиться психологічними проблемами викладання та
навчання у вищій школі.

УДК 378.015.3(075.8)

ISBN 978-617-10-0849-6

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2024
© Грабовська Софія, Гребінь Наталія,
Проць Оксана та ін., 2024

ПЕРЕДМОВА

Навчально-виховний процес у вищій школі потребує ґрунтовного психолого-педагогічного забезпечення, високої психологічної та педагогічної культури викладацького складу. Ситуація ускладнюється тим, що у багатьох вищих навчальних закладах немає психологічної служби. Тому на викладачів, особливо тих, хто виконує функції радників академічних груп, покладаються також функції психологів-практиків (вивчення психологічних особливостей особистості студента і групи, допомога студентам в адаптації до навчання, до проживання в гуртожитку, розв'язання проблем, що виникають у спілкуванні тощо).

Важливою проблемою є розробка ефективних методик викладання у вищій школі. Особливої ваги набирають психологічні знання в процесі переорієнтації навчання з підходу, сконцентрованого на викладачі (коли викладач був центральною фігурою навчального процесу: видавав завдання, визначав обсяг матеріалу, напрям навчального процесу, контролював за навчанням студентів тощо), до підходу, центральною фігурою якого стає студент, який навчається, актуалізуючи свій досвід, використовуючи знання колег, допомогу викладача, найновішу літературу, постійно вправляючись практично.

Усі учасники навчально-виховного процесу у вищій школі (студенти, викладачі, адміністрація, допоміжний персонал тощо) є суб'єктами, тому структура цього процесу – суб'єкт-суб'єктна: всі його учасники мають власну мотивацію, мету, особистісні й індивідуальні риси та особливості, оцінюють і бачать ситуації часто по-різному, потребують індивідуального підходу та унікальних рішень і дій тощо.

Виокремлені проблеми в процесі навчальної підготовки аспірантів актуальною та обґрунтованою роблять дисципліни

«Психологія вищої школи», а посібник, який запропонувала група авторів кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка, укладено для допомоги в опануванні цієї навчальної дисципліни.

Мета навчального посібника – ознайомити читачів з психологічними особливостями діяльності студентів і викладачів у навчальному процесі вищої школи. Дати знання, вміння, навички з психології, які допомогли б майбутнім викладачам вищої школи та науковцям розробляти й застосовувати ефективні методики викладання, результативно використовувати властивості психічних процесів, розвивати індивідуальні особливості особистості студентів, грамотно спілкуватись, пізнавати себе, бути самоефективними тощо.

Види діяльностей, в яких аспіранти можуть застосувати отримані знання: дидактична, науково-дослідна, методична, організаційна, виховна, педагогічна. Також зможуть використати здобуті знання та вміння для розв'язування задачі, проблем, які виникають у навчальному процесі та виховній роботі зі студентами, розуміти себе та інших, будувати ефективне спілкування, організувати командну взаємодію, будувати власну кар'єру.

Опрацювання навчального посібника має на меті сприяти формуванню та розвитку у читачів таких фахових компетенцій.

Знання та розуміння / Knowledge and understanding

Ознайомлення з сучасними теоріями педагогічної та вікової психології у навчанні дорослих. Розуміння механізмів психічних процесів, які беруть участь у засвоєнні знань, виробленні умінь і навичок у професійній підготовці студентів у вищій школі. Усвідомлення механізмів навчання, сутності мотивації до навчання та інших видів діяльності. Знання механізмів взаємодії студентів у групі, розвитку командних процесів. Розроблення та реалізація проєктів, враховуючи власні дослідження, які дають змогу переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику, розв'язання значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем.

Застосування знань і розумінь / Applying knowledge and understanding

Уміння застосовувати знання про психологічні особливості осіб, що беруть участь у навчально-виховному процесі у вищій школі, використовувати знання про механізми психічних процесів і явищ, що супроводжують цей процес у практичній викладацькій діяльності. Опанування уміннями та навичками ефективного управління навчально-виховним процесом у ЗВО. Уміння досліджувати процес породження діяльності студента, уміння її коректувати у разі потреби. Уміння діагностувати навчальні стилі, визначати їхні особливості, обмеження, переваги. Уміння проводити корекцію навчального стилю. Вивчати навчальну мотивацію студентів і на цій підставі застосовувати засоби ефективного стимулювання студентів. Самооцінка власної мотивації та самостимулювання. Уміння саморегуляції переживань і вольових процесів.

Критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей.

Формування тверджень / Making judgements

У процесі дискусій формувати здатність до критичного аналізу теорій і концепцій, що є підґрунтям сучасних методик викладання у вищій школі. Оцінка ефективності методик подачі навчального матеріалу, вибір засобів і стилів викладання, адекватних змісту. Вироблення власної позиції та парадигми у розв'язанні наукових проблем, аргументоване їх обґрунтування під час викладання навчальних дисциплін. Спількування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності.

Комунікативні навички / Communication skills

Опанувати комунікативні уміння та навички, потрібні для викладацької діяльності. Засвоїти уміння та навички самопрезентації. Обмін досвідом з колегами, подання своїх методичних наробок у розробці лекцій і сценаріїв практичних занять, участь у відеотренінгу проведення практичного заняття (лекції).

Репрезентація методичних прийомів на методичних семінарах кафедри, на науково-практичних конференціях різних рівнів. Уміння взаємодіяти зі студентами у діалоговому режимі безпосередньо та опосередковано (через електронні технології).

Ініціювання інноваційних комплексних проєктів, лідерство та повна автономність під час їхньої реалізації. Соціальна відповідальність за результати прийняття стратегічних рішень. Здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, відповідальність за навчання інших.

Навички навчання / Learning skills

Використання навчання студентів у вищій школі як засіб соціалізації людини. Уміння коректувати самооцінку та рівень домагань студентів для посилення ефективності їхнього навчання. Вибір життєвого стилю. Здатність до саморозвитку, самовдосконалення, розвитку власної професійної компетентності, удосконалення фахових умінь і навичок. Уміння керувати груповими процесами у студентській академічній групі, створення команди в студентських групах і кафедрах.

Для самостійної роботи студентів було запозичено матеріали, розміщені у вільному доступі на офіційних сайтах/ офіційних сторінках у соціальних мережах ЗВО, зокрема таких: Львівський національний університет імені Івана Франка, Буковинський державний медичний університет, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Криворізький державний педагогічний університет, Західноукраїнський національний університет, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Harvard University, Edinburgh Business School, Heriot-Watt University, UK. Для самостійної роботи студентів було запозичено матеріали, розміщені у вільному доступі на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України.

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ I. Вища освіта	
як предмет психологічного аналізу.	
Предмет, завдання та методи	
психології вищої школи	7
1.1. Вища освіта в Україні.	
Психологія вищої школи –	
галузь прикладної психології, педагогічної	
психології чи самостійна психологічна дисципліна?	8
1.2. Проблеми та завдання психології вищої школи	9
1.3. Методи дослідження та інтерпретації	
в психології вищої школи	10
Підсумки.....	13
Контрольні питання.....	15
Завдання для самостійної роботи аспірантів	16
Розділ II. Вікові особливості студентської молоді	17
2.1. Вдосконалення психічних процесів	
в юнацькому віці та в молодості.....	18
2.2. Студентство як соціальна категорія.	
Новоутворення в психіці. Ідентифікація	
та соціально-рольове самовизначення студентів.....	19
2.3. Адаптація першокурсників до умов навчання	
у вищій школі. Чи варто студентів учити вчитися?	23
Підсумки.....	24
Контрольні питання.....	26
Завдання для самостійної роботи аспірантів	27

Розділ III. Психологічні засади управління навчальним процесом у вищій школі.	
Діяльність студента, діяльність викладача	29
3.1. Психологічна структура діяльності: мета, мотив, дія, знання, вміння, навички. Закономірності формування навичок.....	30
3.2. Види й особливості діяльності студентів. Навчання як діяльність. Навчальні стилі: риси, обмеження, переваги. Визначення навчального стилю. Корекція навчального стилю	37
3.3. Види й особливості діяльності викладача вищої школи: у навчальному процесі, у науковому дослідженні, у вихованні студентів	49
Підсумки.....	53
Контрольні питання.....	55
Завдання для самостійної роботи аспірантів	56
Розділ IV. Мотивація діяльності студентів і викладачів.....	57
4.1. Мотивація та стимулювання: загальні поняття	58
4.2. Змістовні теорії мотивації.....	63
4.3. Процесуальні та інтегративні теорії мотивації	73
4.4. Вплив мотивації на результативність діяльності	93
Підсумки.....	98
Контрольні питання.....	102
Завдання для самостійної роботи аспірантів	103
Розділ V. Емоції, почуття, воля.....	111
5.1. Емоції і почуття у житті молодої людини. Емоційні стани та види почуттів	112

5.2. Воля, вольова дія, вольова людина.	
Воля як чинник успіхів.....	123
Підсумки.....	133
Контрольні питання.....	136
Завдання для самостійної роботи аспірантів	136

Розділ VI. Вища школа як інститут соціалізації людини.

Особистість студента і викладача.....145

6.1. Структура особистості та її розвиток.....	146
6.2. «Я-концепція» особистості.	
Самооцінка та рівень домагань	151
6.3. Розвиток особистості студента	
під час навчання у ЗВО.	
Вибір життєвого стилю. Гендерні ролі та гендерні	
проблеми у вищій школі	156
Підсумки.....	166
Контрольні питання.....	170
Завдання для самостійної роботи аспіранта.....	170

Розділ VII. Індивідуальні особливості студента

і його адаптація до навчання

у вищій школі175

7.1. Темперамент, темп і ритм	
навчальної діяльності.....	176
7.2. Характер як система індивідуальних особливостей	
особистості	187
7.3. Здібності – база для ефективного навчання	193
Підсумки.....	197
Контрольні питання.....	201
Завдання для самостійної роботи аспірантів	201

Розділ VIII. Пізнавальна діяльність студентів	203
8.1. Використання, врахування закономірностей і властивостей перцептивних процесів у навчальному процесі.....	204
8.2. Увага: властивості, види, механізми. Організація групової та індивідуальної уваги студентів у процесі навчання	219
8.3. Пам'ять у навчальному процесі. Засоби та вправи для розвитку пам'яті.....	226
8.4. Мислення в навчальному процесі у вищій школі. Проблема розуміння. Розв'язання задач і проблемних ситуацій	239
8.5. Розвиток мовлення студентів. Мовлення викладача...	250
8.6. Використання уяви студентів для підвищення ефективності їхнього навчання. Чи потрібно викладачеві мати розвинену уяву?	255
Підсумки.....	258
Контрольні питання.....	262
Завдання для самостійної роботи аспіранта.....	263
Розділ IX. Спілкування у вищій школі	265
9.1. Комунікація як процес	266
9.2. Параметри спілкування: перцептивний, інформаційний, інтеракційний	277
9.3. Класифікація видів спілкування	289
9.4. Механізми спілкування	295
9.5. Конфлікти у вищій школі: причини, анатомія, запобігання, розв'язання. Профілактика та подолання мобінгу і булігну	301
Підсумки.....	309
Контрольні питання.....	312
Завдання для самостійної роботи аспіранта.....	313

Розділ X. Студентська група – створення, розвиток, роль у навчальному процесі	315
10.1. Утворення, етапи й особливості розвитку студентської групи. Структура групи.....	316
10.2. Створення команди в студентській групі. Групові ролі та проблема лідерства у групі.....	322
10.3. Студент у гуртожитку: проблеми співжиття, допомога та контроль з боку викладачів.....	344
Підсумки.....	346
Контрольні питання.....	349
Завдання для самостійної роботи аспіранта.....	349
Матеріали для практичних занять.....	355
Методика «Визначення навчального стилю» (Д. Колб).....	355
Методика «Вивчення мотивації навчання»	365
Опитувальник мотиваційних джерел (Джон Е. Барбуто, Річард В. Сколл).....	370
Методика «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні»	373
Методика «Стили поведінки у конфліктних ситуаціях» (К. Томаса)	377
Методика «Моделі лекторського спілкування».....	386
Методика визначення вміння розпізнавати мову жестів	392
Методика «Експертне оцінювання стилю спілкування педагога».....	398
Тренінгові вправи	401
Тести для перевірки знань аспірантів з навчальної дисципліни «Психологія вищої школи»...411	
Список використаної літератури	427
Предметний покажчик	442

Навчальне видання

ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією *Софії Грабовської*

Редактор *Наталія Плиса*
Комп'ютерне верстання *Світлани Сенік*
Художнє оформлення *L. R.*
Обкладинка *Василя Рогана*

Формат 60x84/₁₆. Ум. друк. арк. 26,15. Тираж 150 пр. Зам.

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.